

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО В СЪВРЕМЕННАТА ПАЗАРНА СРЕДА

Добрин Ганчев*, Румяна Стоянова

Технически университет, Габрово, България

**кореспондиращ автор: dobrin@tugab.bg*

THE CHALLENGES AT THE ENTREPRENEURSHIP IN THE CONTEMPORARY MARKET ENVIRONMENT

Dobrin Ganchev*, Rumyana Stoyanova

Technical University, 4 Hadzi Dimitar str., Gabrovo, Bulgaria

**Corresponding author: dobrin@tugab.bg*

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the development of entrepreneurship as theory and practice from the beginning of the appearance of this peculiar social phenomenon to the present day, based on the historical approach. It is to be emphasized here the contributions of various economic schools and researchers in recent decades. Moreover, it is imperative to review entrepreneurial practices in national, regional and sectoral aspects. In this regard, it should be noted that new technologies, digital transformation and artificial intelligence leave a lasting impression on the future development of entrepreneurship. Therefore, the analytical observation of these influences represents a significant challenge for the researchers of this issue.

Keywords: entrepreneurship; social phenomenon; new technologies; digital transformation; artificial intelligence.

ВЪВЕДЕНИЕ

Предприемачеството е обект на особено внимание както в практическата област, така и в академичната сфера. Пазарната трансформация на националната икономика предизвиква засиления интерес както от чисто прагматична, така и от научна гледна точка. Целта на настоящата разработка е да запознае с някои от идеите и практическата реализация на примери на предприемачески инициативи в стопанската практика. По този начин ще бъдат маркирани някои от тенденциите на развитие както в научен, така и в практически аспект в областта на предприемачеството. Обект на изследване са предприемаческите идеи, нагласи и активности във времето и на

международното поле, и на национално равнище. Разработката е опит за доразвиване и допълване на научните и практически изследвания на авторите.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Както е известно от историята, понятието предприемач е въведено за пръв път от френския учен от ирландски произход Ричард Кантийон през 17 век. Той за пръв откроява ролята и значението на фигурата на предприемача за стопанския живот. Предприемачът организира ресурсите, включително нововъведения, финанси и икономическа проникателност, с цел да ги трансформира в стоки за пазара. В тази връзка, необходимо е да отбележим и ролята на различни

изследователи, посветили значителна част от своите усилия за изясняване същността на предприемачеството и ролята на предприемача.

Тук трябва да бъде отбелязана и ролята на редица бележити учени, творили в един продължителен период от време на полето на икономическата наука, работейки върху различни теоретични и практически проблеми като иновации, предприемачество и др.

Според немския изследовател Вернер Зомбарт предприемачът съчетава в себе си качества на учен, организатор, изобретател и завоевател. Той смята, че основната задача на предприемачите е да извличат максимална производителност от заетите в производствения процес.

Друг учен, който работи върху проблемите на предприемачеството, е немският учен Ханс фон Манголдт. Той характеризира предприемаческата печалба като вид доход, различен от заплатата за положен труд и лихвата за капитала и обособява нов елемент в процеса на организиране на производството наред с труда, земята и капитала – предприемача.

Адам Смит е първият крупен изследовател и теоретик на капиталистическата система, основоположник на идеята за ненамеса в пазарните отношения. Според него всеки човек, който не нарушава законите на справедливостта, е напълно свободен да преследва собствените си интереси по свой начин и да въвлече своята промишлена дейност и своя капитал в конкуренция с промишлената дейност и капитала на други хора и други класи от хора [1].

Друг именит представител на британската школа е Давид Рикардо. Той на практика доказва своите предприемачески способности във финансовата сфера и едва тогава се отдава на научното призвание. Рикардо изследва процеса на създаване на предприемаческата печалба и я дефинира като четвърти тип доход.

Карл Маркс посвещава значителна част от своите изследвания на същността

и произхода на новосъздадената стойност. Той разглежда предприемаческия доход като „част от печалбата“, явяваща се доход за предприемача, когото Маркс нарича капиталист. В своята трудова теория на стойността той не откроява фигурата на предприемача, но засяга отношенията между собствениците на средствата за производство и работниците. Маркс счита, че в една съвършена ценова комуникационна система предприемачът е напълно излишен [1]. Неговите научни разработки обаче представляват незаменимо средство за съвременния предприемач за по-добро разбиране на сложния икономически свят.

Необходимо е да се отбележи, че през средните векове редица фактори, в това число развитието на научно-техническия прогрес, географските открития, намирането на нови търговски пътища, еволюцията на формите на манифактурното производство и др., дават мощен тласък на предприемаческата практика. Тези фактори създават предпоставки за бурно индустриално развитие, извеждат до подем техниката, технологиите и формите на организация на производствения процес в стопанските единици.

От всички икономисти, творили през XX-ти век, само Йозеф Шумпетер се интересува от предприемачеството и неговото влияние върху икономиката. Той с основание се смята за първия икономист, който работи по проблемите на предприемачеството и разработва цялостен модел за ролята на предприемачеството в съвременното общество. Шумпетер прави извода, че функцията на предприемачите е да реформират или революционизират начина на производство, отнасящ се както до технологичните възможности, така и до производството на нови стоки или до производството на стари, но по нов начин. Предприемаческата теория на Шумпетер е неразривно свързана с неговата теория на иновациите и е част от нея.

Питър Дракър е един безспорните автори в областта на предприе-

мачеството и мениджмънта през втората половина на XX-ти век. Той смята, че предприемачеството е „метаикономическо“ явление [2]. Според него икономистите нямат обяснение за природата и духа на предприемача. Това явление оказва влияние върху икономическите процеси, дава съответната форма на икономиката, без да е част от нея [2]. Предприемачите изпитват потребността от целенасочено търсене на източниците на нововъведения, на измененията и техните симптоми, като по този начин се превръщат в стожери на новаторството. Предприемачеството се основа на общи принципи независимо от това дали става въпрос за стопанска или нестопанска организация за обществени услуги, дали е правителствена институция или не. На преден план изниква необходимостта от предприемаческо управление.

Могат да се очертаят следните области:

- организацията трябва да бъде гъвкава и възприемчива към измененията на средата, да ги разглежда като благоприятни възможности, а не като заплаха;
- систематичното измерване и оценяване на резултатите от работата на предприятието;
- предприемаческото управление изисква специфични практически подходи, които имат отношение към организационната структура, набиране на персонал, системата за възнаграждения и материални стимули;
- съществуват „забранени територии“, които не трябва да се изпълват със съдържание.

Правейки опит да пренесем на българска почва анализа на предприемаческата активност, е необходимо да отбележим имената на значителни национални фигури като Добри Желязков, Евлоги и Христо Георгиеви, Христо Тъпчилещов, Мито Орозов, Димитър Ценов, Пенчо Семов и др. [3]. Влагайки регионален елемент трябва да отбележим ролята, мястото и делото на Пенчо Семов, които

надхвърлят тесните местни рамки и го превръщат в най-крупния български предприемач с имущество, надхвърлящо 1,1 млрд. лева. Той съчетава своята стопанска активност със значим социален елемент, като финансира различни дейности в най-разнообразни и значими сфери[4]. Цялостната стопанска и житейска активност на Семов е ярко доказателство за съчетаване на възможностите на „реалното“ предприемачество със социалното предприемачество за решаване на значими проблеми и за повдигане нивото на корпоративната социална отговорност.

Предприятията трябва да бъдат възприемчиви към нововъведенията. Необходимо е да бъдат адаптивни към бързо променящата се среда в началото на XXI-ия век. Върху развитието на предприемачеството влияят широк кръг фактори, които могат да бъдат обединени в няколко големи групи. На първо място стоят икономическите, на второ място са политическите, на трето – социалните и на четвърто – демографските фактори. Те могат да имат различен профил – както от интернационален, така и от вътрешен характер.

Интерес, реален и потенциален, представяват възможностите за икономическо развитие на отделните райони в страната. Неопровержим факт е, че страната е със сериозни проблеми в регионалното икономическо развитие. Такива дисбаланси се наблюдават по отношение и на райони на планиране, и на области и общини.

Най-яркият показател е състоянието на преките чуждестранни инвестиции. Новият XXI век постави чуждестранните предприемачи пред нови предизвикателства. Тук става въпрос за технологичните промени, на дигиталната трансформация, изкуствения интелект, развитието на глобалната мрежа, финансовите и икономическите кризи, световните климатични промени, световните пандемии, локалните конфликти, които могат да прераснат в световни и други. Тези разнородни елементи поставят

предприемачеството пред нови изпитания и намирането на трудни решения в икономическото развитие на света като цяло и отделните региони и страни. Националната икономика, по мнението на редица експерти, е в състоянието на тиха депресия.

Инвестиционната привлекателност ще бъде разгледана през призмата на възможността на районите, респективно областите и общините, да привличат със своя потенциал чуждестранни предприемачи в различните сектори на своята регионална икономика. Съществува методика, благодарение на която може да се установи дали съществува корелационна връзка между инвестиционната активност и инвестиционната привлекателност.

Подбрани показатели в адаптирана методика, отчитайки спецификата на националната икономика, могат да бъдат обособени в четири групи – показатели, отчитащи инвестиционния потенциал, показатели, отчитащи инфраструктура, показатели за социално- икономическото състояние и предприемаческите нагласи на статистическите райони. Те дават възможност да се осъществи мониторинг на инвестиционната привлекателност, като при това статистическите данни могат много лесно да бъдат набавени. При това следва да се подчертае, че тази система от показатели не е затворена, а към нея могат да бъдат прибавяни и нови показатели, а някои от съществуващите да бъдат изключени. Формулният апарат за определяне на инвестиционната привлекателност на всеки регион е следният [5]:

$$M_i = \frac{\sum_{s=1}^c k_s \frac{p_{si}}{p_s}}{\sum_{s=1}^c k_s} \quad (1)$$

където:

M_i – интегрален показател за инвестиционна привлекателност на регионал-

но равнище, съпоставим със средното равнище за страната, прието за единица;

$i=1, \dots, r$ – брой на регионите (области, общини);

$s=1-c$ – сводни частни показатели;

c – количество на сводните частни показатели;

k_s – коефициент за относителния дял (бал на отн. тегла) за s -я показател;

p_{si} – числена стойност за s -я показател за i -я регион;

p_s – числена стойност за показателя за страната;

$\frac{p_{si}}{p_s}$

p_s – стандартна (нормална) числена стойност.

Основната идея при адаптирането и прилагането на тази методика е тя да дава възможност за бърз и качествен мониторинг на инвестиционната среда, който ще служи на предприемачите и мениджърите за вземане на своевременно и адекватни управленски решения при дислокацията на техните инвестиционни вложения. Данните показват, че своеобразен лидер по инвестиционна привлекателност е Югозападният район (където се намира столицата), като непосредствено след него е Южният централен район, където се намира град Пловдив (вж. Таблица 1). На последните места са Северният централен райони и Северозападният район, като коефициентът на инвестиционна привлекателност на последния е над два пъти по-малък в сравнения с намиращия се на първо място.

Таблица 1 Равнище на инвестиционна привлекателност по статистически райони

Статистически райони	Коеф. на привл.
СЕВЕРОЗАПАДЕН	0,22
СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН	0,27
СЕВЕРОИЗТОЧЕН	0,28
ЮГОИЗТОЧЕН	0,30
ЮГОЗАПАДЕН	0,48
ЮЖЕН ЦЕНТРАЛЕН	0,45

Източник: Собствени изчисления

По отношение на привличането на преки чуждестранни инвестиции лидер в привличането им е Югозападният район с над 17 млрд. евро вложения (виж Таблица 2). На второ и трето място стоят Южният централен район и Югоизточният район. По този начин Южна България е привлякла 83,73% от всички чужди капитали. На четвърто място е Североизточният район с 8,84% от инвестициите, а Северният централен район и Северозападният район заемат пето и шесто място съответно с 5,12% и 2,31%.

Таблица 2 ПРЕКИ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ КЪМ 31.12.2022 г.

Статистически райони	хил. евро
СЕВЕРОЗАПАДЕН	677 295,60
СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН	1 503 370,60
СЕВЕРОИЗТОЧЕН	2 597 785,90
ЮГОИЗТОЧЕН	3 128 288,20
ЮГОЗАПАДЕН	17 688 227,70
ЮЖЕН ЦЕНТРАЛЕН	3 781 512,00
ОБЩО ЗА СТРАНАТА	29 376 480,00

Източник: НСИ

В тази връзка е наложително да отбележим мястото и ролята на Габровския регион, който заема специфично място в Северния централен район и е с доказани във времето предприемачески традиции [6]. Най-голямата икономика в региона е на тази на област Велико Търново, която създава брутна добавена стойност в размер на 810 млн. лв. за 2022 г. На второ място е област Габрово. Благодарение на Севлиево и Габрово тук брутната добавена стойност е 530 млн. лв. за посочения период. Двата областни центъра се характеризират с относително висок дял на преработващата промишленост в брутната добавена стойност. Като добра перспектива се очертава развитието на регионалната ос „север-юг“ пред тази „изток-запад“, което дава благоприятни възможности за местните предприемачи. Два потенциални инфраструктурни проекта имат потенциал се реализират – това са тунелът

под Шипка и високоскоростният път (магистрала) Русе – Велико Търново. Благодарение на образованието съществуват благоприятни предпоставки за развитие на икономическа и предприемаческата екосистема. Двата областни центъра разполагат с академични институции, при това утвърдени и с дългогодишни традиции в подготовката на кадри в широк спектър от специалности. При това Община Габрово е с доказани възможности при реализирането на европейски проекти и различни инициативи. Тя е част от Мисията на Европейския съюз за климатично неутрални и умни градове, като си поставила амбициозната задача до 2030 година да бъде въглеродно неутрална община. Особено внимание заслужават няколко тенденции, общи за двете области:

- Икономически растеж на общинските икономики;
- Ръст на инвестиционната активност;
- Относително висока заетост;
- Добра образователна инфраструктура;
- Изострени демографски проблеми.

Това показва възможностите на региона да развива своите икономически, в това число и предприемачески инициативи и да отговаря на предизвикателствата на динамичната пазарна среда, въпреки икономическата конюнктура и динамичната международна обстановка. Факт е, че регионът се нуждае от динамизиране на своето развитие. Някои експерти препоръчват привличане на инвеститори, фокусирани върху екосистема от доставчици, академичен сектор и производители. Диверсификацията винаги е предпоставка за ускоряване на икономическото развитие. Това се отнася с пълна сила за широкия регион Велико Търново – Габрово [7]. Трябва да се отчитат някои специфики, като например: Велико Търново планира изграждане на индустриална зона, докато в Габрово по чисто географски причини са ограничени възможностите за привличане на

„инвестиции на зелено“. Габрово съчетава в себе си възможностите на индустриален потенциал, на технически университет, на един от центровете за върхови постижения и изграден технологичен парк, клъстери от фирми и иновационни екипи. Това създава добри условия за взаимодействие в икономическото развитие на двата региона.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предприемаческите нагласи на икономическите субекти са изправени пред сериозни предизвикателства както от външен, така и от вътрешен характер. Тези предизвикателства имат различни проекции на национално и на регионално ниво. Очевидно е, че изкуственият интелект и дигиталната трансформация ще поставят траен отпечатък върху настоящето и бъдещо развитие на предприемачеството, както в теоретичен, така и в практически аспект.

Някои бъдещи събития безспорно ще окажат трайно влияние върху цялостното икономическо развитие и на първо място върху бъдещото присъединяване към Европейския валутен и финансов съюз.

Благодарности: Това изследване е финансирано от Европейския фонд за

регионално развитие в рамките на ОП „Научни изследвания, иновации и дигитализация за интелигентна трансформация“ 2021-2027 г., Проект BG16RFPR002-1.014-0005 Център за компетентност „Интелигентни мехатронни, еко- и енергоспестяващи системи и технологии“.

REFERENCE

- [1]Koev Y., "Entrepreneurship", "Steno" Publishing House, VARNA, 2007;
- [2]Drucker P., "Innovation and entrepreneurship", "Hristo Botev" Publishing House, Sofia, 1992.;
- [3]Georgieva S., Basics of entrepreneurial activity, UNWE Publishing House, Sofia,2024,p.34;
- [4]Cholakova K., Pencho Semov - Success, ed. Faber, V. Tarnovo, 2019;
- [5]Grishina I. and oth. "Comprehensive assessment of investment activity and investment attractiveness", magazine "Investments in Russia", issue 4, 2001;
- [6]Nikolov J., The possible potential of bulgarian investors and the common vision", Capital magazine, special edition, june 2024, ed. Economedia, Sofia,p.2;
- [7]Stoev G., "Can Gabrovo and Veliko Tarnovo join forces to attract investors", Capital magazine, special edition, june 2024, ed. Economedia, Sofia,pp.28-29.